

ECEABAT'IN BIGALI KÖYÜNDE OSMANLI ESERLERİ

Ali Osman Uysal*

Özet

Günümüzde Çanakkale ilinin Eceabat ilçesine bağlı olan Bigalı köyü; Gelibolu yarımadası üzerindeki en eski Türk yerleşimlerinden birisidir. 16. yüzyıla ait Osmanlı devri tahrir kayıtlarında Bigalı ismiyle geçmesine rağmen, özellikle geç dönem kayıtlarında ve bazı haritalar üzerinde “Boğalı” biçiminde zikredilen köy; son yıllarda “Tarihe Saygı Projesi” kapsamında yapılan düzenlemelerle ilgi çekmektedir. Köyde tarihi camiden başka, cami kuyusu ve şadırvanına ait mimari parçalar, hamam, iki çeşme, evler, köy mezarlığı ile bir tarihi takvim levhası incelenmeye değer maddi kültür unsurlarıdır.

Bunlardan caminin tarihine ilişkin bazı bilgiler minare kaidesindeki kitâbeden elde edilebilmektedir. Buna göre cami H.1053/M.1643-44 yılında Kadı Ahmed Efendi tarafından yenilenmiştir. Bu sırada minare de yapılmıştır. Minare şerefesindeki H.1285 (M.1868-69) tarihi ise onarımla ilgili olmalıdır. 19. yüzyıl üçüncü çeyreğinde onarılan caminin 20. yüzyılda yenilediği anlaşıyor.

Bugün cami önünde duran mermer kuyu bileziği de H.1285/M.1868-69 yılında Rizeli Yakub Ağa tarafından yaptırılmıştır. Aynı kişinin, birkaç yıl sonra, şimdi modern şadırvanın ortasında bulunan mermer sebili de (H.1289 /M.1872) yaptırdığı anlaşılmaktadır. Minare şerefesindeki tarih ile kuyu bileziği üzerindeki tarihin aynılığı, Rizeli Yakub Ağa'nın M.1868-69'dan cami ve minareyi de tamir ettiren kişi olabileceğini düşündürüyor.

Bigalı köyünün aşağı kesiminde bir çeşmeye birlikte yer alan hamam küçük bir yapıdır. Yanındaki çeşmeyle birlikte 18. yüzyılda yapılmış olabilir. Çeşmenin üzerindeki kitâbe H.1176 / M.1762-1763 tarihini taşımaktadır. Bundan başka köyün yakınında Eceabat- Bigalı köyü karayolu kavşağında ikinci bir çeşme yapısıyla karşılaşılır. Bu çeşme Emine Hanım adına oğlu Süleyman Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Köyün evlerinin meydana yakın olanları proje kapsamında onarılmışlardır. Bunlar arasında Atatürk evi ile yerel bir müzeye dönüştürülen ev de yer almaktadır. Bu müze evde sergilenen taştan bir tarihî takvim dikkati çeker. Taşın üzerine daha çok yakın çevrede cereyan etmiş bazı olayların tarihi kazanmıştır.

Bigalı köyünün tarihî mezarlığında değişik tipte şahideler görülmektedir. Bunların çoğu 18-19. yüzyıllara tarihlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Bigalı, Seyyar Çeşme, Sebil, Hamam, Kuyu Bileziği

OTTOMAN ARTWORKS IN BIGALI VILLAGE OF ECEABAT

Abstract

Bigalı village which belongs to Eceabat district of Çanakkale province is one of the oldest Turkish settlement located at Gelibolu Peninsula.

This village is registered as ‘Bigalı’ in Ottoman tahrir defters in the 16th century. Despite that it which is in late period documents and on some of the maps be mentioned as ‘Boğalı’, catch attention with the extent of late formations ‘Respect For History’ in the recent years. In Village, without a historical mosque, architectural pieces are belonging to well of mosque and şadırvan, hamam, two fountains, houses, village cemetery and historical calendar plaque, which are required researchs, is substantive cultural facts.

Some of the informations are about the Bigalı Mosque, is located on inscription on the base of the minaret. According to these inscription, the Mosque was reconstructioned by Kadı Ahmet Efendi in H.1053 / AD.1643-44 . At that time, the minaret was also built. The date of (H.1285/AD.1868-69) on the balcony of

---

* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Çanakkale/ Türkiye.
e-mail: aouysal@comu.edu.tr

minaret is probably belong to a restoration. The Mosque was restorationed in the third quarter of the 19th century and was renovated in the 20th century.

Currently, a marble well bracelet in front of the mosque was built by Rizeli Yakub Ağa in H.1285/ AD.1868-69. A few years later, a marble sebil in the middle of the modern şadırvan has been built in (H.1289/AD.1872) by same person. According these datas, the mosque and also the minaret have been restorationed by Rizeli Yakub Ağa. Below of the Bigalı Village, hamam which next to the fountain is small building. This hamam and fountain was probably built in 18th century. The inscription of fountain is dated as H.1176 / AD.1762-1763. Otherwise, the near of the village, Another second fountain is seen at Ecebat-Bigalı cross-roads. This fountain was built by Süleyman Paşa in the name of his mother Emine Hanım.

The houses around the village square are restorationed within the scope of the project. Among of these buildings, Atatürk House was turned to the museum. The stone historical calendar which located in the museum is remarkable. Some local dates have been written on the surface of the stone. In the historical cemetery of the village of Bigalı shows are seen in different şâhides types. A lot of them have dated as 18th and 19th centuries.

Keywords: Ottoman, Bigalı, Portable Fountain, Sebil, Bath, Well Bracelet

Cumhuriyet dönemi idarî yapılaşmasına göre Çanakkale ilinin Eceabat ilçesine bağlı durumdaki Bigalı köyü; Gelibolu yarımadası üzerindeki en eski Türk yerleşimlerinden birisidir¹. Onaltıncı yüzyıla ait Osmanlı arşiv kayıtlarında, yarımada üzerinde Gelibolu kazasına bağlı durumda iki Bigalı köyüne rastlanılmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla, Bunlardan *Bigalı-yı Küçük* köyü Karıyaya nahiyesine; *Bigalı-yı Büzürg* (Büyük Bigalı) ise Ece-ovası nahiyesine bağlıydı². Her iki köyün nüfusu da tamamen müslümanlardan oluşuyordu³. Küçük Bigalı köyü ortadan kalkmıştır. Bugünkü köy, Osmanlı kayıtlarındaki Büyük Bigalı'dır. Köy, coğrafi konum itibariyle yarımadanın güney yarısında; Eceabat şehrinin kuş uçuşu 5,5 km. kuzeyinde yer alır. Alçak bir tepenin güney yamacına kurulmuştur.

16. yüzyıla ait Osmanlı tahrir kayıtlarında *Bigalı* ismiyle geçmesine rağmen, Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriyesinde "*Büyük Boğalı Karyesi*"⁴, özellikle geç dönem kayıtlarında ve bazı haritalar üzerinde ise "*Boğalı*" biçiminde zikredilen köy; son yıllarda "Tarihe Saygı Projesi" kapsamında yapılan düzenlemelerle ilgi çekmektedir. (Şekil 1, 2) Köyde tarihi camiden başka, cami kuyusu ve şadırvanına ait mimari parçalar, hamam, iki çeşme, evler, köy mezarlığı ile bir tarihi takvim levhası incelenmeye değer maddi kültür unsurlarıdır.

1. Cami:

Köy meydanının güneydoğu tarafında yer alan caminin sadece minaresi tarihi değer taşır (Foto. 1). 20. yüzyılda, minaresi hariç olmak üzere tümüyle yenilenmiştir (Foto. 2). Mevcut yapı 15,98 x 11,22 m. boyutlarında olup, derinlemesine dikdörtgen planlıdır. Bugünkü haliyle, ahşap tavanlı ve kırma çatılı bir geç devir eseri görünümündedir. İçerde kible duvarının ortasındaki mihrap taş işçiliğine sahipse de yenidir (Foto. 3). Caminin kuzeybatı köşesine bitişik konumdaki minaresi, 2,15 x 2,15 m. boyutlarındaki kare planlı kaide üzerine silindirik gövdeli ve tek şerefelidir (Foto. 4).

¹ Bu bildiri Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle yapmakta olduğum yüzey araştırmasında elde edilen verilere dayanmaktadır.

² 75 Numaralı Gelibolu Livası Mufassal Tahrir Defteri (925)1519), I, Dizin ve Transkripsiyon, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2009, s. 111, 116.

³ İbrahim Sezgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s. 171-174.

⁴ Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye (Denizcilik Kitabı)* (Haz.: Y. Senemoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1973, s. 114.

Bigalı köyü camisinin ilk olarak ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Fakat minaresindeki yenileme kitâbesi, caminin geçmişinin 17. yüzyıl öncesine kadar uzandığını düşündürüyor. Minare kaidesinin kuzey cephesindeki sivri kemerli nişe yerleştirilmiş mermer kitâbe 47x64 cm boyutlarında, düşey dikdörtgen biçimdedir. Kitâbe, toplam oniki kartuş içine işlenmiş ta'lik hatta benzeyen satırlardan oluşmaktadır. Kalitesiz mermer üzerine kabartıldığı için zamanla silikleşmiş olan kitâbenin tüm satırlarını doğru biçimde okumak güçleşmiştir (Foto. 5). Bu nedenle metnin okunabilen kısımlarını buraya koymayı uygun görmedik.

Kitâbeden anlaşıldığı kadarıyla; Kadı Ahmed Efendi H.1053 / M.1643-1644 yılında minareyi yeniden inşa ettirmiştir. Bu tarihte caminin de onarıldığı kabul edilebilir. Minare şerefesindeki “maşallah 1285” (M.1868-69) kaydı ise minarenin M.1868-69 tarihinde onarıldığına işaret eder⁵ (Foto. 6). Bu onarımın pabuçtan itibaren yapıldığını sanıyoruz. Minare şerefesindeki tarih ile yapının önündeki kuyu bileziğinin tarihi arasındaki benzerlik; minarenin Rizeli Yakub Ağa tarafından tamir ettirilmiş olma ihtimalini akla getiriyor. Caminin Cumhuriyet döneminde birkaç kez daha onarıldığı anlaşılmaktadır.

2. Cami Avlusundaki Kuyu Bileziği ve Portatif Su Kuruluşu (Seyyar Çeşme):

Bigalı Camisi'nin batı tarafında teras gibi yükseltiyle duvar ve parmaklıkla kuşatılmış olan alan yapının avlusu işlevini görmektedir. Burada yer alan kuyu ile şadırvanda kullanılan mermerden su haznesinin, caminin su ihtiyacını karşılamak için yapılmış olduklarını düşünüyoruz.

Bunlardan kuyunun üzerinde mermerden bir kuyu bileziği yer almaktadır (Foto. 7). Kuyu bileziği, tabla kısmıyla birlikte toplam 74 cm yüksekliğinde olup ağız çapı 62 cm'dir. Tabla, pabuç kısmı ve gövde olmak üzere üç bölümden oluşan kuyu bileziğinin pabuç ve gövde kısımları yatay profilli silmelerle biçimlendirilmiştir. Gövde kısmının üst tarafındaki içerlek yatay kuşağın üzerindeki nesih kitâbede: “*Sahibü'l-hayrat ve'l-hasenat Rizeli el-Hac Ya'kub Ağa, sene 1285*” (M.1868-1869) ibaresi vardır (Foto. 8).

Su mimarisine giren yapı türlerinden birisi olmasına karşılık, pek inceleme konusu yapılmayan kuyular ve kuyu bileziklerine ilk dikkati çeken kişi Prof. Dr. Yılmaz Önge gibi görünüyor. Daha önce Celal Esat Arseven tarafından meşhur Sanat Ansiklopedisi'nde mimari tanımı yapılan kuyu bileziklerinin İstanbul'a ait bazı örnekleri Önge tarafından yayınlanmıştır⁶. Su mimarlığı tarihimizde kuyular hakkında hemen hemen hiçbir kaydın yer almadığından şikâyet eden Önge'ye göre bu su yapıları; *bileziklerinin şekilleri, çıkırık veya makaraları, bunların tespit edildikleri aksamı ve su çekmede kullanılan kaplarıyla* dikkate değer mimarlık eserleri arasında sayılmalıdırlar⁷. Önge'nin makalesinde tanıttığı İstanbul'a ait beş kuyu bileziği taş veya mermerden yapılmış, mimari bakımdan sade sayılabilecek örneklerdir. Fakat makalenin son kısmında isim ve tarihlerini verdiği iki bilezik kitâbeli olmak bakımından diğerlerinden ayrılırlar. Önge'nin zikrettiği bu örneklerden Kandilli'de Kapamacı meydanında bulunan kuyu bileziği Hisarlı Hadice Hatun'un ruhu için H.1169 / M.1755 tarihinde yaptırılmış olup; mimari biçimi, bezemesi ve kitâbesiyle türünün en güzel örneklerinden birisidir. Diğer örneğin ise Üsküdar yer aldığı ve H.1318 / M.1900-1901 yılında Naci Bey ve eşi Meymenet Hanım tarafından yaptırıldığı

⁵ Ali Osman Uysal, “Çanakkale İli Ortaçağ ve Türk Dönemi Yüzey Araştırması 2007 Yılı Çalışmaları”, 26. Araştırma Sonuçları Toplantısı (26-30 Mayıs 2008, Ankara), C. 2, Ankara, 2009, s. 237.

⁶ Celal Esat Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, C.3, Milli Eğitim Basımevi, İkinci baskı, İstanbul, 1966, s. 1183. Yılmaz Önge, “İstanbul'un Eski Kuyu Bilezikleri Hakkında”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, V (1972-1973), İstanbul, 1973, s. 261-280.

⁷ Yılmaz Önge, *a.g.m.*, s. 262.

anlaşılmaktadır.⁸ Bizim tanıttığımız Bigalı köyündeki kuyu bileziği, mimari plastikleri ve kitâbesiyle Önge'nin kaydettiği bileziklerle aynı sanat değerini paylaşır. Kuyu bileziklerinin mimari açıdan plastik değer taşıyan kitâbeli örneklerinin özellikle İstanbul'da yoğunlaştıkları anlaşılıyor. Bu açıdan Eyüp'te Karyağdı Baba Bektaşî Tekkesi'ndeki kuyu bileziği de zikredilebilir. Tekkedeki sarnıça ait olduğu anlaşılan H.1319 / M.1901-1902 tarihli bilezik 1992 yılında çalınarak Çukurcuma'da bir antikacı dükkanında satışa sunulmuştur⁹. İstanbul Sarıgazi'de bulunup Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne bağışlanan bir kuyu bileziği ise H.1289 / M.1872-1873 tarihli bir kitâbeye sahiptir.

İkinci olarak üzerinde duracağımız mermerden su haznesi, avlunun ortasındaki modern şadırvanın içinde bulunmaktadır (Foto. 9). Taşınabilir türdeki bu küçük su kuruluşu; hazne, kapak ve başlık olmak üzere üç parçadan oluşmaktadır. Başlık hariç olmak üzere 50 cm yüksekliğe sahip olan kuruluşun hazne kısmı 64x61x34 cm; kapak kısmı ise 68x65x16 cm boyutlarındadır. Yüzeyleri fayansla kaplanmış çokgen prizma biçiminde betonarme kaide üzerine oturtulmuş olan su kuruluşunun haznesi oyularak meydana getirilmiştir. Bugün alt kenarlarında görünen muslukların özgün biçimini bilemiyoruz. Hazneyi örten beyaz mermer kapak dıştan aynalı tonozla benzer bir biçime sahiptir. Alt kenarlarından itibaren profilli silmelerle kademelendirilmiştir. Ortasındaki ayna kısmı da profilli silmeyle çerçevelenmiştir. Tam tepesindeki metal çubuğun üzerine şâhîde başlıklarını andıran küçük bir başlık oturmuştur. Kapağın bir yüzünde yatay kartuş içinde kitâbe yer alır. Bir başka yüzünde ise daire biçiminde küçük bir açıklık bulunur. Hazneye su koymak için düşünülen açıklığın metalden menteşeli bir kapağı vardır.

Bu mimari kuruluş, taşınabilir niteliğiyle alışılmış su yapılarından farklıdır. Âdeta iç mimari mobilyasına benzeyen, aynı zamanda işlevsel bibloya benzetilebilecek böyle bir su elemanı Bigalı gibi küçük bir köyde karşılaşmak ilginçtir. Buna “*portatif (seyyar) çeşme*” denilse yeridir. Çünkü mermere oyularak üstüne bir su giriş deliği, altına her kenara rastlayacak biçimde musluk deliği açılmış olan bu ilginç ve küçük su haznesine başka bir tanım getirmek zor. Üzerindeki nesih kitâbe, su bileziğinde de adı geçen aynı hayır sahibini tarif etmektedir (Foto. 10):

-*Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât*

-*sene 1289 Rizeli el-Hac Ya'kub Ağa fi gurre-i Muharrem*

Kitâbeden Yakub Ağa'nın bu mermer su haznesini (sebili) kuyu bileziğinden üç yıl sonra H. 1289 yılı Muharrem ayının başlarında; yani M. Mart 1872 yılında yaptırdığını öğreniyoruz.

Yukarıda ele aldığımız kuyu bileziğinin benzerlerine başka yerlerde de rastlanabilmektedir. Fakat buradaki gibi küçük, portatif (seyyar) çeşme / sebiller ile daha çok İstanbul'da karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. H. Örcün Barışta'ya göre 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar izlenebilen söz konusu su kuruluşları daha çok *taş testi* veya *musluklu taş tekne* isimleriyle literatüre geçmişlerdir. Halk ağzında ise *batarya çeşme*, *şerbetlik*, *taş testi*, *mermer sebil küpü* ya da *musluklu taş tekne* olarak

⁸ Yılmaz Önge, *a.g.m.*, s. 267.

⁹ Bu sarnıç ve bileziğini Mustafa Şevki Efendi yaptırmıştır. Bkz.; Metin Yüksel, “Eyüp-Karyağdı Baba Bektaşî Tekkesi (Hâfiz Baba Dergâhı)”, *IX. Eyüp Sultan Sempozyumu* (13-15 Mayıs 2005), Tebliğler, Eyüp Belediyesi Yayını, İstanbul, 2005, s. 217-218. Bu gruba giren su yapılarından İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi'ndeki kuyunun bilezik kısmı tahrip olmuştur. Bununla birlikte İstanbul'daki tarikat yapılarının çoğunun avlularında böyle bileziklerin varlığının göstergelerinden birisi olarak anılmaya değer. Bkz.; Baha Tanman, “Osmanlı Dönemi Tarikat Yapılarında Süfi İnanç ve Simgelerin Yansımaları”, *Sanat ve İnanç*, 2, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2004, s. 272.

adlandırılmışlardır¹⁰. Biçim olarak bizim örneğimizden farklı olmakla birlikte, yine mermer malzemeden iki örneğe Prof. Dr. Hakkı Acun tarafından işaret edilmiştir. Acun'un "*taş testi*" olarak vasıflandırdığı örneklerden ilki H.1226/M.1811 tarihli olup Topkapı Sarayı ikinci avlusunda bulunmaktadır. Diğeri ise İstanbul Kocamustafapaşa'da Sümbül Efendi Camii'ndedir. Her ikisinin de alt kısmında birer musluk yer alır¹¹. Bu türün bir başka örneğine ise İstanbul Ayasofya Camii'nde rastlıyoruz. Yekpare mermerden küp biçiminde yapıldığı anlaşılan Ayasofya'daki su kuruluşu; üzerindeki kitâbeye göre H.1 Receb 1258 / M. 8 Ağustos 1842 tarihinde *Yeni Saray Başkapıoğlanı Muhammed Cevâhir Ağa'nın vakfı* olarak yapılmıştır. Bu vakıf su yapısı aynı tarihte Ayasofya'ya konulmuş olabilir. Ayasofya'da yine küp biçimindeki diğer mermer testi kitâbesizdir. Daha çok İstanbul'da görülen bu taşınabilir su elemanlarının bazıları H. Örcün Barışta tarafından tanıtılmıştır¹².

Çoğunlukla mermerden olmakla birlikte, bazen başka cins taşlardan da yapılabilen bu tür taşınabilir su kuruluşlarının birbirlerinden farklı biçim ve düzenlere sahip olmaları; onların isimlendirilmesinde de farklılıklara yol açmıştır. Bunların bazıları küresel gövdeleriyle küpe benzediklerinden "*taş testi*" olarak adlandırılmışlardır. Bazıları ise mermer kapaklı kare veya dikdörtgen prizma biçimindedirler. Kimi örneğin ise mermer lahitleri hatırlatan uzun dikdörtgen prizma biçiminde yapıldığı görülmektedir. "*Taş tekne*" kavramının bu biçimdekiler için kullanıldığını sanıyoruz. Biçimleri ne olursa olsun, bu tür su kuruluşlarının temel niteliği taşınabilir olmalarıdır. Dolayısıyla isimlendirme yapılırken bu nitelikleri vurgulanmak zorundadır. Çoğunun alt kısmında muslukları bulunur. Bazı örneklerde ise metalden bir kapak yer almaktadır. Bunların üstte geniş kapağı olan musluksuz örneklerine "*seyyar sebil*" demek daha uygun düşer. Seramik küp veya testileri andıranlar için "*taş testi*" benzetmesi yapmak herhangi bir karmaşaya yol açmaz gibi görünüyor. Fakat kare prizma, dikdörtgen prizma ya da değişik çokgen prizmalara benzeyen musluklu örnekleri "*seyyar çeşme*" olarak adlandırmak daha isabetli bir yaklaşım olacaktır. Bu açıdan bizim örneğimizi de seyyar çeşme grubuna koymak gerekir.

3. Hamam:

Köyün aşağısında dere kenarında yer alır. Metruk durumdadır. Yanındaki çeşme ile ilişkisine dair kesin bir bilgiye sahip değiliz (Foto. 11). Fakat mimari bakımdan geç dönem özelliği gösteren küçük bir binadır (Foto. 12). Yapı, ölçülebilen kısımları dikkate alındığında 9,70x6,17 m. boyutlarında olup kuzeybatı-güneydoğu ekseninde uzanmaktadır. Girişten itibaren kuzeybatı – güneydoğu ekseninde sıralanan mekanlardan soyunmalık, aralık, sıcaklık, halvet ve su deposu mevcuttur. Külhan yıkılmıştır. (şekil 3) Moloz taş malzemeyle inşa edilmiştir. Kuzeybatı cephesindeki basit kapının batı tarafındaki küçük mekan tuvalet olmalıdır. Bu kapıdan geçilen enine dikdörtgen soyunmalık son onarım sırasında neredeyse tümüyle yenilenmiştir. Üzeri ahşap çatıyla kapatılmıştır. Soyunmalığın güney köşesi yakınındaki sivri kemer biçimli kapıdan geçilen ünite ılıklik olamayacak kadar dar ve derinlemesine dikdörtgen bir hacimdir. Üzeri beşik tonozla örtülü bu kısma "aralık" demek daha uygun olur. Aralığın kuzeydoğusuna bitişik mekân sıcaklıktır (Foto. 13). Ortalama 2,94x2,78 m. boyutlarındaki sıcaklığın kubbesine basit pandantiflerle geçilmektedir. İçerisinde üç adet kurna yer alır. Sıcaklığın güneydoğu duvarındaki küçük pencere su deposuna açılır. Aralığın güneydoğusundaki kapıyla geçilen 1,50x1,54 m. boyutlarındaki küçük mekanın kuzeydoğu kenarında tek kurna bulunur. Kuzeydoğu kenarıyla su deposuna yaslanan bu

¹⁰ H. Örcün Barışta, "İstanbul'dan Musluklu Taş Tekneler", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (14-16 Ekim 2009, Pamukkale Üniversitesi, Denizli), İstanbul 2010, s. 60; H. Örcün Barışta, *Türk El Sanatları*, C.1, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, üçüncü baskı, Ankara, 2015, s. 396.

¹¹ Hakkı Acun, *Türk Kültüründe Taşlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2010, s. 18-19.

¹² Bkz.; H. Örcün Barışta, "İstanbul'dan Musluklu Taş tekneler", s. 62-66; H. Örcün Barışta, *a.g.e.*, s. 396.

hacmin aralığa açılan bir tür halvet olduğu kabul edilebilir. Üzeri beşik tonozla örtülüdür. İçine girilemeyen su deposu da beşik tonozla kapatılmıştır. Hamamın aralığa açılan kapıları; düşey dikdörtgen çerçeve içine alınmış sivri kemer biçiminde düzenlenmişlerdir. Yapıda dekoratif bakımdan kayda değer bir unsur göze çarpmaz. Geç Osmanlı döneminde taşrada inşa edilen bazı küçük hamamlarda görüldüğü gibi halvetsiz sıcaklıklı tipe giren Bigalı hamamında halvet tanımına uygun küçük mekanın doğrudan aralık hacmine açılması dikkati çeker.

Bigalı hamamının inşa tarihine dair kesin bir bilgiye sahip değiliz. Giriş kapısı üzerinde göze çarpan levhaya yeni harflerle yazılmış olan; “*Bigalı Köyü Hamamı 1762 tarihinde inşa edilmiştir. 11 Haziran 2006 tarihinde restore edilmiştir*” ibareleri, yapının geçirdiği en son onarım açısından dikkate alınabilir. Diğer tarihin, bitişiğindeki çeşme kitâbesinden kaynaklandığı bellidir. Her iki yapının birlikte inşa edildiğine dair kesin bir veriye sahip değiliz. Bununla birlikte her iki yapının bitişik konumları ve su yapısı oluşları, birlikte yapılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir. Bu nedenle, her hâlükârda geç Osmanlı devri nitelikleri taşıyan hamamın, çeşmenin tarihine uygun biçimde 18. yüzyılın üçüncü çeyreği içinde ya da aynı yüzyılın sonlarında inşa edildiği düşünülebilir¹³.

4. Çeşmeler:

4.1. Bigalı Köyü çeşmesi:

Köyün aşağısındaki dere kenarında yer alan yapı, yukarıda söz ettiğimiz hamamdan uzanan duvara bitişiktir (Foto. 14). Güneye bakan tek cephe üzerine yuvarlak kemer nişe sahip olan anıt, son zamanlarda restorasyon geçirmiştir. Çeşme 2,09 m genişliğinde ve zeminden itibaren toplam 2,82 m yüksekliğindedir. (şekil 4) Kesme taş ve moloz taş kullanılarak yığma duvar tekniğiyle inşa edilmiştir. Çeşme nişinde kitâbenin sağ alt kısmında tas koymaya mahsus kaş kemer biçimli küçük bir niş yer alır. Kavsaranın ortasındaki sivri kemer çerçeveli mermer kitâbe 42x26,5 cm boyutlarındadır (Foto. 15). Nesih hatla oluşturulan kitâbe, üst kısımdaki tarihten sonra dört satırdır:

-*Sene 1176*

-*Sâhibü'l-hayrâta rahmet ide Allah dâimâ*

-*Ger vasf-ger ecmel iç bu sudan yine eşrefâ (?)*

-*Gör bir Ârif didi tasrihâ(n) ânın târihini*

-*Bin yüz altı yetmiş içinde temâm idi binâ*

Kitâbede göze çarpan bazı hataların kâtipten ziyade yazıyı mermere işleyen hakkâktan kaynaklandığını sanıyoruz. Bu hatalardan en bariz olanı son satırdaki “altı” ve “yetmiş” ibarelerinin yanlış dizilişidir. Kitâbeye göre çeşme H.1176 / M.1762-1763 tarihinde yaptırılmıştır. Fakat bânisi belli değildir¹⁴.

4.2. Emine Hanım çeşmesi:

Yapı Bigalı köyü – Eceabat yolu üzerinde, köyün yaklaşık olarak 2 km. güneydoğusundaki Eceabat sapağında yer alır. Çeşme mimari açıdan yenidir (Foto. 16). Fakat özgün kitâbesi yapı üzerinde korunabilmiştir.

¹³ Bizim bu yörede incelediğimiz bazı geç devir hamamları için bkz.; Ali Osman Uysal, “Çanakkale’de Bazı Geç Osmanlı Dönemi Hamamları”, *Turkish Studies*, Vol.: 9/10, 2014, pp. 1075-1106.

¹⁴ Çanakkale çevresindeki Osmanlı devri çeşmelerinin genel bir değerlendirmesi için şu çalışmaya bakılabilir; Ayşe Çaylak Türker, “Osmanlı Çeşme Mimarisinde Çanakkale Çeşmelerinin Yeri ve Önemi”, *Ortaçağ’da Anadolu (Prof.Dr. Aynur Durukan’a Armağan)*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Ankara, 2002, s. 167-184.

Çeşme kütlesinin üzerine bindirilen mermer kitâbe 126x88 cm boyutlarındadır (Foto. 17). Bunun üzerine oturan üçgen biçimli mermer alınlığın alt kenarı 131 cm olup, alınlık yüksekliği 39 cm.dir. Alınlığın ortasındaki daire sel madalyon akant yapraklı çelenkle kuşatılmıştır. Madalyondan çıkan profilli silmeler güneş ışını gibi radyal düzende uzanırlar. Madalyonun ortasındaki tuğrada “*Hân-ı Abdülmecîd bin Mahmûd el-muzaffer dâimâ*” yazılı olup, sağ üst kısmında gül goncası yer almaktadır. Bunun altındaki Türkçe manzum kitâbe, her biri yatay kartuşların içine tâlik hatla işlenmiş oniki satırdan oluşmaktadır:

- Topçuyân mirlivâsı o cemîlü’ş-şîmin*
- Rağbeti heb taraf-ı hayra idi subh ü mâ*
- İşte bak mâder-i merhûme Emine Hanım*
- Ruhu için güzel itdi bu âb-ı icrâ*
- Mevki’inde arayub buldu âb-ı sâfi*
- Cürmü ihsânı ile âlemi kıldı ervâ*
- oldu itşâne revân böyle bir âb-ı Kevser*
- Nûş iden teş.....lân itmededir hayr duâ*
- Feyzâyâ âleme ilâna sezâdır târih*
- Beyt-i âfîn mücevherle olursa imlâ*
- Rûhunu mâder-i merhûmenin şâdidüb*
- Böyle bir çeşme binâ kıldı Süleyman Paşa 1273*

Kitâbenin hem sonunda rakamla tarih verilmiş, hem de onuncu mısradan peşinden gelen son iki mısralardaki noktalı harflerin dikkate alınmasına işaret edilerek ebcedle tarih düşülmüştür. Metinde vurgulandığı biçimde son iki mısradaki noktalı harflerin sayısal değerlerinin toplamı da “1273” tarihini ortaya koymaktadır. Buna göre söz konusu çeşme Emine Hanım’ın ruhu için oğlu Topçuyan mirlivâsı Süleyman Paşa tarafından H.1273 / M.1856-1857 yılında yaptırılmıştır.

5. Evler:

Köydeki bazı evler “Tarihe Saygı Projesi” kapsamında restore edilmiştir. Bunlardan birisi Atatürk Evi olarak hizmete açılmıştır. Ayrıca bir ev müze haline getirilmiştir. Köyün diğer evleri tek ya da iki katlı yapılmışlardır. Çoğunlukla moloz taş duvarlı, ahşap tavan ve çatılı, sade mimariye sahip yapılarıdır.

5.1. Atatürk Evi:

Çanakkale savaşları sırasında 19. Tümen komutanı sıfatıyla Mustafa Kemal tarafından karargâh binası olarak kullanıldığı için restore edilerek müze hâline getirilen Atatürk evi; taş temel üzerine ahşap karkaslı duvarlarla iki katlı ve avlulu bir yapıdır (Foto. 18,19). Evin güneybatı köşesine bitişik ahşap kapıyla girilen avlu (L) biçiminde evin güney ve doğu tarafını kuşatır. Avludan girilen evin zemin katında iki oda yer alır. Ahşap merdivenle çıkılan üst katta küçük boyutlu sofaya açılan üç oda yer alır. Bunlardan birisi çalışma odası, diğerleri ise yatak odası ve Mustafa Kemal’in yaverine ayrılan oda olarak tanımlanmaktadır (Foto. 20).

Bilindiği kadarıyla, 1915 yılı şubat ayında Çanakkale cephesindeki görevi dolayısıyla buraya gelen yarbay Mustafa Kemal Atatürk; Bigalı köyü çevresinde karargahını kurmuş ve 57. alayı köy çevresine yerleştirerek 25 Nisan 1915 gününe kadar burada kalmıştır. Kendisinin bu süre

zarfında söz konusu evde konakladığı kabul edilmektedir. 1969 yılında kapısına açıklama levhası konulan ev Kültür Bakanlığı tarafından satın alınarak onarılmış ve 1973 yılında Atatürk Evi olarak ziyarete açılmıştır¹⁵.

6. 19. Tümen Müzesi (19. Tümen Harp Malzemeleri Sergisi):

Bu bina, köy camisinin kuzey tarafında yer alır. Köy meydanına bakan iki katlı ev de, Atatürk Evi gibi OPET tarafından restore edilmiştir (Foto. 21). Taş malzemeyle yığma duvar tekniğinde inşa edilen yapının zemin katı tek bir hacimden ibarettir. Zemin katın ortasındaki ahşap direğe oturan ana giriş tavan girişlerini taşımaktadır. Direğin arka kısmında mekanın zemini seki biçiminde yükseltilmiştir. Girişin güneyindeki köşeye yerleştirilen merdivenle üst kata çıkılır. Üst katta merdivenin bulunduğu alan köşe sofası gibidir. Sofa üst katın iki odasına geçişi sağlar. Her iki katta çeşitli savaş malzemeleri ve etnografik malzemeler sergilenmektedir.

Bu bina mimari tarzı bakımından 20. yüzyılın ilk yarısına uygun düşmektedir.

6.1. 19. Tümen Müzesi'ndeki (19. Tümen Harp Malzemeleri Sergisi) Taş Takvim:

Yukarıda söz ettiğimiz evin içindeki askerî ve etnografik eserleri de ele almak bu yazının amaç ve çerçevesini aşar. Fakat bunlar arasında sergilenen çok ilginç bir objeye değinmeden geçmek uygun olmayacaktır. Bu obje, harp malzemeleri ile hiçbir ilgisi olmayan taştan bir kitâbedir. Alt kenarı 37,5 cm, üst kenarı 32,5 cm ve yüksekliği 28 cm olan taş bloğu üzerine oyulmuş beşgen biçimli kartuşa basit bir hatla yazıldığı görülen kitâbe, her ne kadar bir binanın onarımına değiniyor olsa da alışılmış yapı kitâbelerinden biraz farklıdır (Foto. 22). Çünkü üzerinde başka bilgiler de yer almaktadır. Kitâbede kartuşun içindeki satırlardan başka dış çerçeve üzerine de yazılar kabartıldığı görülmektedir. Fakat bunları tam olarak okumak mümkün olmadı. Buna karşılık beşgen çerçevenin içindeki yazılar aşağıdaki biçimde okunabilmişlerdir:

- *Bismillahirrahmanirrahîm*
- *Gelibolunun feth tarihi sene 786*
- *Feth-i İslambol sene 857*
- *Duhûl-ü Celâlî Hasan Paşa bi-Gelibolu sene 1012*
- *Hicretin bin kırk birinde eyledim tasrihân*
- *Başlayub erbâb-ı himmet etdiler ta'mirini*
- *Ketebehâ Mehmed bin el-Hac Hatîb*

Kitâbeye göre Gelibolu H.786 / M. 1384-1385 yılında; İstanbul H.857 / M. 1453'te feth edilmiştir. Bunlardan İstanbul'un fetih tarihinde tartışılacak bir taraf yoktur. Fakat Gelibolu'nun M. 1354 yılında Gazi Süleyman Paşa tarafından feth edildiği herkes tarafından kabul edilir. Buna karşılık mevcut kayıta H.786/M.1384-85 gibi farklı bir yıl fetih tarihi olarak gösterilmiştir. Gelibolu, fetihden bir süre sonra M.1366 yılında bir haçlı donanması tarafından ele geçirilmiş ve M.1376 yılında tekrar feth edilmiştir.¹⁶ Fakat taş kitâbedeki tarih bu ikinci feth de uygun düşmemektedir. Kitâbede Gelibolu fetih tarihi dışındaki diğer bilgilerde bir yanlışlık göze çarpmıyor. Buna göre; H.1012 M. 1603-1604'te Celâlî Hasan Paşa Gelibolu'ya girmiştir. Bundan sonraki satırlarda sözü edilen ve halk eliyle H.1041 / M. 1631-1632 yılında yapılan tamirin hangi

¹⁵ Mehmet Önder, *Atatürk Evleri – Atatürk Müzeleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1988, s. 76-77.

¹⁶ Feridun Emecen, "Gelibolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, 1996, s. 1.

yapıya yönelik olduğu belirtilmemiştir. Son olarak bu tarih bilgileri ve tamir metnini Mehmed bin el-Hac Hatîb isimli bir kişinin yazdığı anlaşılmaktadır.

Bu kitâbe, her ne kadar bir tamir belgesi gibi görünse de; muhtelif olayların tarihlerini barındıran satırlardan dolayı bir çeşit *tarihî takvim* niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle alışılmadık bir belgedir. Çünkü böyle tarihî olayların sıralandığı takvimler esas olarak kağıt üzerine yazılmışlardır. Özellikle Osmanlı dönemine ait tarih takvimleri muhtelif arşivlerde korunmakta olup, bunların bazıları yayınlanmıştır. Bir tür “*almanak*” olarak tanımlanabilecek tarih takvimlerine ilk dikkati çeken Mükrimin Halil Yinanç olsa da, bu konuda ilk bilimsel yayın Osman Turan tarafından yapılmıştır. Onun arkasından Nihal Atsız peş peşe muhtelif tarih takvimlerini yayınlamıştır¹⁷. Ancak taşa kazınmış tarih takvimiyle karşılaşmak sıra dışı bir durumdur. Bizim burada sunduğumuza benzer ikinci bir örneğe rastlayamadığımı belirtmeliyim.

7. Mezarlık ve Şâhideler:

Bigalı köyünün mezarlığı, köyün arkasındaki yamaçta bulunmaktadır. Tarihî mezarlık günümüzde de kullanılmaktadır. Geniş bir alana yayılan mezarlığın içindeki şâhidelerin bir kısmı toprak altında kalmıştır (Foto. 23). Son günlerde tarihî alan başkanlığınca temizlenen mezarlıktaki mezar ve şâhidelerin biçimlerini tanımlamak gerekirse; bir kısmının basit amorf taş levhalardan oluştuklarını söyleyebiliriz. Eski balbal geleneğini hatırlatan bu şâhidelerin bazıları biçim verilmiş olmakla birlikte herhangi bir yazı taşımazlar. Bazı şâhideler mermerden çokgen prizma veya sütun biçimine sahiptirler. Bunların en azından bir kısmının ayak taşı olması gerekir. Bunların bazılarının kaide kısmında mukarnas biçiminde süsler göze çarpar. Bir kısım şâhide de ise kitâbe yer almaktadır. Bunların kronolojisi için ayrı bir çalışma gerekir. Fakat çoğunlukla 18-19. yüzyıl ve 20. yüzyıla tarihlendiklerini tespit edilebilmektedir.

İstisnai olarak sivri kemer biçimli bir şâhide; biçimi, sülüs hatlı yazısı ve üzerindeki motifleriyle 17. yüzyıl üslûbuna uygun düşüyor. Diğerlerinden farklı olarak kaliteli mermerden yapılmış olan şâhidenin dilimli kemer çerçevesi nişinin içinde üç satır hâlinde “*Rûhiçün fâtiha / Eşhedü enlâ ilâhe illallah / ve eşhedü enlâ Muhammeden abdûhu ve Resûluhu*” ibaresi okunuyor. Üzerinde isim ve tarih bulunmayışına bakılırsa bir mezarın ayak taşı olsa gerektir (Foto. 24).

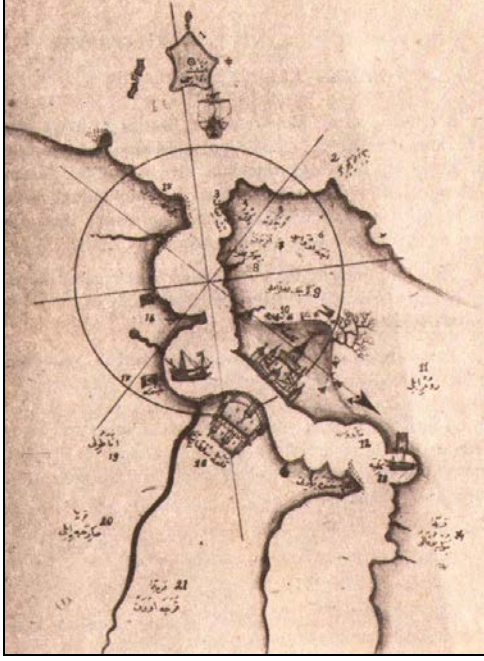
Mezarlıkta tespit edilebilen kitâbeli diğer şâhideler kronolojik olarak ele alınacak olursa; bunlardan ilki H.1177 / M.1763-64 tarihli olup metin kısmı okunamamıştır (Foto. 25). Örfî destarlı kavuk biçiminde başlığı vardır. İkinci şâhide H.1213 / M.1798-1799 tarihinde vefat eden Seyyid İbrahim adına dikilmiştir (Foto. 26). Üzerinde “*merhûm ve mağfûr-leh / E’s-seyyid İbrâhîm / Çavuş rûhuna fâtiha / sene 1213*” yazılıdır. Aynı başlık biçimine sahiptir. H.1216 / M.1801-1802 tarihli Ahmed şâhidesi ile H.1226 / M.1811-1812 tarihli Halil Efendi şâhidesinde de örfî destarlı başlık tipi uygulanmıştır (Foto. 27,28). H.1229 / M.1813-1814 tarihli Ümmetullah Hatun mezar taşı basit üçgen alınlıklıdır (Foto. 29). Çokgen gövdeli sütun biçimindeki şâhidelerden ikisi üzerinde kitâbeye rastlanmıştır (Foto. 30). Bunlardan birisinde “*rûhuçün fâtiha / Fahrî Beyin tarihidir / ....*” Satırları okunabilmiştir. Diğerinde ise; “*Bekir rûhuçün fâtiha / sene 1215*” biçiminde isim ve M.1800-1801 yılına uygun düşen tarih yer almaktadır. Bu formdaki şâhideler, Gelibolu yarımadası üzerindeki diğer köylerin bazılarında da göze çarpar.

¹⁷ Bkz. Atsız, “Hicrî 858 Yılına Ait Takvim”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, IV, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayını, Ankara, 1975, s. 223-283.

KAYNAKÇA

- Acun, Hakkı, *Türk Kültüründe Taşlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2010.
- Arseven, Celal Esat, *Sanat Ansiklopedisi*, C. 3, Milli Eğitim Basımevi, İkinci baskı, İstanbul, 1966.
- Atsız, “Hicrî 858 Yılına Ait Takvim”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: IV, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayını, Ankara, 1975, s.223-283.
- Barışta, H. Örcün, “İstanbul’dan Musluklu Taş Tekneler”, *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (14-16 Ekim 2009, Pamukkale Üniversitesi, Denizli), İstanbul, 2010, s.59-68.
- Barışta, H. Örcün, *Türk El Sanatları*, C. 1, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, üçüncü baskı, Ankara 2015.
- Emecen, Feridun, “Gelibolu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, 1996, s. 1-6.
- Önder, Mehmet, *Atatürk Evleri-Atatürk Müzeleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1988.
- Önge, Yılmaz, “İstanbul’un Eski Kuyu Bilezikleri Hakkında”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, V (1972-1973), İstanbul, 1973, s.261-280.
- Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriye (Denizcilik Kitabı)*, Haz.: Y. Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1973.
- Sezgin, İbrahim, *XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s. 171-174.
- Tanman, Baha, “Osmanlı Dönemi Tarikat Yapılarında Sûfî İnanç ve Simgelerin Yansımaları”, *Sanat ve İnanç*, 2, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2004, s. 265-280.
- Türker, Ayşe Çaylak, “Osmanlı Çeşme Mimarisinde Çanakkale Çeşmelerinin Yeri ve Önemi”, *Ortaçağ’da Anadolu (Prof.Dr. Aynur Durukan’a Armağan)*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Ankara, 2002, s.167-184.
- Uysal, Ali Osman, “Çanakkale İli Ortaçağ ve Türk Dönemi Yüzey Araştırması 2007 Yılı Çalışmaları”, *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (26-30 Mayıs 2008, Ankara), C. 2, Ankara, 2009, s. 231-242.
- Uysal, Ali Osman, “Çanakkale’de Bazı Geç Osmanlı Dönemi Hamamları”, *Turkish Studies*, Vol.: 9/10, 2014, pp. 1075-1106.
- 75 Numaralı Gelibolu Livası Mufassal Tahrir Defteri* (925)1519), I, Dizin ve Transkripsiyon, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2009, s. 111, 116.
- Yüksel, Metin, “Eyüp-Karyağdı Baba Bektâşî Tekkesi (Hâfız Baba Dergâhı)”, *IX. Eyüp Sultan Sempozyumu* (13-15 Mayıs 2005), Tebliğler, Eyüp Belediyesi Yayını, İstanbul, 2005, s. 194-223.

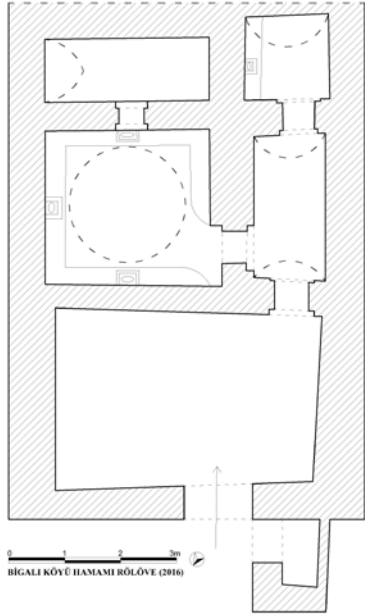
ÇİZİM VE FOTOĞRAFLAR

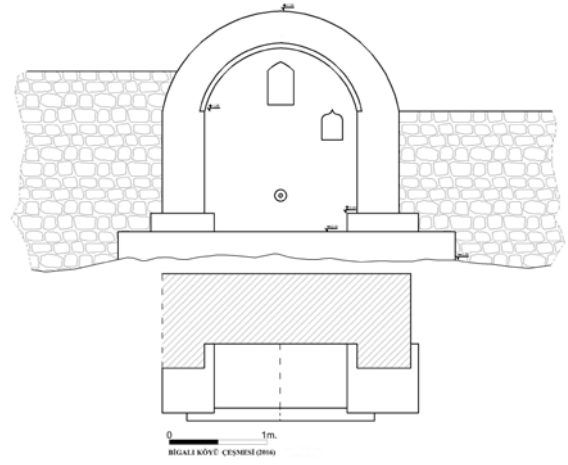
Şekil 1. Pîrî Reis haritasında
Büyük Boğalı Karyesi

Şekil 2. Eceabat ilçe haritasında Bigalı köyü

Şekil 3. Bigalı köyü hamamı (rölöve)

Şekil 4. Bigalı köyü çeşmesi (rölöve)

Foto. 1: Bigalı Köy Meydanı

Foto. 2: Bigalı Camii

Foto. 3: Bigalı Camii, harimden görünüş

Foto. 4: Bigalı Camii, minare

Foto. 5: Minare Kaidesindeki kitabe

Foto. 6: Minare şerefesindeki kitabe

Foto. 7: Kuyu bileziği

Foto. 8: Kuyu bileziğinin kitabesi

Foto. 9: Seyyar (Portatif) Çeşme

Foto. 10: Seyyar çeşme üzerindeki kitabe

Foto. 11: Köyün hamamı ve yanındaki çeşme

Foto. 12: Hamamın genel görünüşü

Foto. 13: Hamamın sıcaklık mekanı

Foto. 14: Bigalı köy çeşmesi

Foto. 15: Çeşme üzerindeki kitabe

Foto. 16: Emine Hanım Çeşmesi

Foto. 17: Emine Hanım Çeşmesi, kitabe

Foto. 18: Atatürk Evi, eski görünüşü

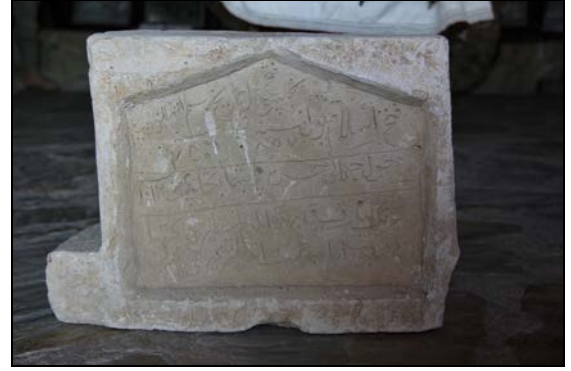
Foto. 19: Atatürk Evi, bugünkü hali

Foto. 20: Atatürk Evi, odalardan biri

Foto. 21: Bigalı köyünde 19. Tümen Müzesi

Foto. 22: Taş Takvim

Foto. 23: Bigalı köyü mezarlığı

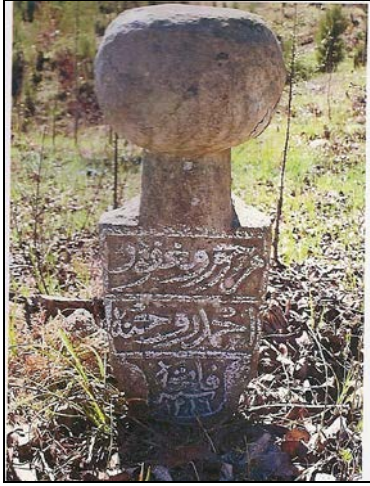
Foto. 24: 17. yüzyıl üslubunda şahide

Foto. 25: H.1177M.1763-64 tarihli şahide

Foto. 26: Seyyid İbrahim Çavuş şahidesi

Foto. 27: Ahmed şahidesi

Foto. 28: Halil Efendi şahidesi

Foto. 29: Ümmetullah Hatun şahidesi

Foto. 30: Kitabesiz şahide